

TÜRK

2020, Yıl/Year: 8, Sayı/Issue: 23, ISSN: 2147-8872

TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / Date of Received: 03.11.2020

Kabul Tarihi / Date of Accepted: 25.12.2020

Sayfa / Page: 173-182

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / Writer:

Dr. Öğr. Üyesi Dilek Herkmen

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü

dilek.hermen@msgsu.com

AKIN, AKINCI, AKINTI, AKAR ve AKARSU KELİMELERİ ÜZERİNE

Öz

Türkçede yer alan *akın*, *akıncı*, *akıntı*, *akar* ve *akarsu* kelimeleri Eski Türkçede ve Karahanlı Türkçesi dönemlerinde görülür. Bu kelimeler tespit edildikleri ilk anlamlarını korumakla birlikte farklı anlamlar da edinmişlerdir. *Akın* sözcüğünün tespit edildiği ilk anlamı kaybolmuş, kelime farklı bir anlamla günümüze ulaşmıştır. Sosyal alandaki gelişmeler dile de yansımaktadır. Spor, sanat ve teknoloji gibi alanlardaki özel ve belirli kavramları karşılamak için kelime türetmenin yanı sıra ağızlardaki sözcüklerin terim olarak görev yaptığı görülür. *Akın*, *akıncı* gibi kelimelerinin bu amaçla görevlendirildiği dikkati çeker. Osmanlıca kelimelere karşılık bulma çalışmalarında *akıntı*, *akar*, *akarsu* sözcüklerinin karşılık olarak verildiği kayıtlıdır. Bu çalışmada *akar*, *akarsu*, *akın*, *akıncı* ve *akıntı* kelimelerinin türeme yolları, ilk nerede tespit edildikleri ve anlam değişimleri tarihi seyri dahilinde değerlendirilmiştir. *Akın*, *akıncı*, *akıntı*, *akar* ve *akarsu* sözcüklerinin Türk dilinin tarihî sözlüklerindeki karşılıkları verilerek anlam değişimleri tespit edilmiştir. Bu değerlendirme neticesinde Türkçenin tarihî dönemlerinde tespit edilen bazı anlamların Derleme Sözlüğü'nde yaşadığı görülmüştür. Türkçeden başka dillere geçen bu kelimelerin benzer anlamları koruduğu da dikkati çekmektedir.

Anahtar Sözcükler: etimoloji, akar, akarsu, akın, akıncı, akıntı

ON THE WORDS OF AKIN, AKINCI, AKINTI, AKAR VE AKARSU

Abstract

The words akar, akarsu, akın, akıncı and akıntı in Turkish are seen in Old Turkish and Karakhanid Turkish periods. Although these words preserve the meanings in which they were first determined, they also acquired different meanings. The first meaning of the word *Akın* has been lost, and the word has reached today with a different meaning. Developments in the social field are also reflecting in language. In order to express special concepts in fields such as sports, art and technology, new words are derived and words in the dialects serve as terms. It is noteworthy that the words akın and akıncı were assigned for this purpose. In the studies of finding correspondence for the Ottoman words, the words *akıntı*, *akar*, *akarsu* were given in Turkish. In this study, the ways of derivation of the words akar, akarsu, akın, akıncı and akıntı, where they were first determined and their meaning's changes in historical course, are evaluated. The meanings of the words akın, akıncı, akıntı, akar and akarsu were given in the historical dictionaries of the Turkish language, and their meanings were determined. As a result of this evaluation, it was seen that some meanings determined in the historical periods of Turkish live in the Derleme Sözlüğü. It was also noted, that words that have passed from Turkish to other languages preserve similar meanings.

Key words: Etymology, akar, akarsu, akın, akıncı, akıntı

Giriş

Sözcükler ortaya çıktıklarında anlamlarının tek olduğu düşünülür. Toplum hayatına giren yeni kavram ve nesnelere ad vermek için söz varlığı zenginleştikçe sözcüklerin anlam alanları da genişler. Başka anlama geçiş yaparak gerçek anlamını yitiren sözcüklerin yanı sıra yeni anlamlar kazanarak anlam alanlarını genişletenler de vardır. Bu genişleme neticesinde, sözcüklerin taşıdığı gerçek anlamla toplum hayatı içerisinde zamanla kazandığı yeni anlamlar arasında farklar görülür. Sözü edilen anlam değişimlerinde, anlamı değişen sözcüklerin eski anlamlarını bir müddet daha lehçe ve ağızlarda devam ettirdiği de dikkati çeker. *Ak-* eyleminden türeyen *akın*, *akıncı*, *akıntı*, *akar* ve *akarsu* kelimeleri de zamanla yeni anlamlar kazanıp anlam alanını genişleten ve başka anlam alanına geçen kelimelerdir. Bu çalışma *akın*, *akıncı*, *akıntı*, *akar* ve *akarsu* kelimelerinin geçirdikleri anlam değişikliklerini belirlemek ve köken bilgisi değerlendirmelerini yapmak amacıyla oluşturulmuştur.

Eski Türk yazıtlarında *ak-* eylemi görülmez ancak *akıt-* ve *akız-* eylemleri ile *akın*, *akınçu* türemiş şekilleri mevcuttur. 8. yüzyılda *ak-* eyleminin *akıt-* türevinin “su, sel vb. için akıtmak; (askerî birlik için) akın yaptırmak” anlamlarıyla eski Türk yazıtlarında kullanıldığı tespit edilir. “Akın yaptırmak” anlamını kazanmış olan eylemin 8. yüzyılda anlam alanının genişlediği görülmektedir. Divânü Lugatı't-Türk'te *ak-* “akmak; (ordu insan topluluğu için) akar gibi gelmek” eylemi ve *aktur-*, *akıla-*, *akış-* *akız-*; *akı*, *akın*, *akım*, *akılık*, *akındı*, *akıncı*, *akıtgan* gibi türevlerinin yer aldığı görülür (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 545). Çalışmada *ak-* eyleminden türemiş *akın*,

akıncı, akıntı, akar, akarsu sözcüklerinin Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine değin anlam alanları değerlendirilmiştir.

1. Akın

Akın sözcüğü Türkçede edilen anlamlı ve çoğu zaman kılışın ürünü gösteren adlar yapan *-(I)n / -(U)n* eki ile türemiştir (Clouston, 1972: 87, Erdal, 1991: 301, Banguoğlu, 1995: 255-256). *ak-* eyleminden türeyen sözcük ilk kez Abakan yazıtında (8. yüzyıl) *akın* “savaş” anlamında kullanılmıştır: *erdemî bar için akınunta kü tutup atka tegmiş begim* (YE 48) (Şirin 2016, 671). Divânü Lugati’t-Türk’te *aktı akın munduzı* (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 47) örneğinde geçen *akın* “sel, yağmur suyu” olarak anlamlandırılmıştır. Karahanlı Türkçesi Satırarası Kuran Tercümesi TİEM 73 ve Kutadgu Bilig’de de aynı anlamda kullanıldığı görülür (Ünlü, 2004: 132).

Harezm Türkçesinde 12. yüzyılda yazılmış olan Mukaddimetü’l-Edeb’te *akın etti anlar üze akın* örneğinde “akın, taarruz” anlamıyla yer alır (Yüce, 1988: 40). Kısasü’l-Enbiya’da *akın* sözcüğünün “asker” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir (Ata, 1997 II: 14).

Anadolu sahasında sözcük en erken 1317 tarihli Mantıku’t-Tayr adlı eserde tanıklanır: *müdde’iler mülkine akın salısaruz* (Yavuz, 2007: 6). 15. yüzyılda Yazıcızâde’nin eserinde *ve eger buyurursa ki kuvve-i ašumānī ve te’yīd-i rabbānī ve devlet-i sultānī birle icāzet olursa ki ol tarafa akın idem* (Bakır, 2008: 172) cümlesinde olduğu gibi “akın, taarruz” anlamıyla yer alır.

Tarama Sözlüğü’nde *akın çapmak, akın eylemek, akın saldırmak, akın salmak* birleşik yapılarının “akın etmek, hücum etmek, üzerine yürümek, baskın yapmak” anlamlarıyla kullanıldığı belirtilir (Tarama Sözlüğü I: 71, 72). 17. yüzyıla ait Meninski sözlüğünde (افین) *akın*, *excursio*, rapina “çete, yağma, taarruz” anlamıyla verilir (Meninski, 1680: 344). 18. yüzyıla ait Dürrî Ahmed Efendi Divanı’nda *her taraftan ‘asker-i Tātāra akın itdürüp* şeklinde kayıtlıdır (Vural, 2019: 278). Kamus-ı Türkî’de (أقین) *akın* “1. akarcasına şiddetli ve kesretli hareket veya hücum. 2. Çapul ve talan için düşman mülküne tecavüz ve hücum: *Akın etmek. akın akın*: guruh guruh, birbirini müteakip ve kalabalıkla, fevc-a-fevc.” şeklinde anlamlandırılır (Şemseddin Sami, 1900: 45). Türkçe Sözlük’ün 1945 baskısında verilen “1. Korku salmak, savaş tutumu kaynaklarını vurmak veya yağma etmek gibi amaçlarla ve çevik kuvvetlerle düşman ülkesine yapılan saldırı. 2. Kalabalık bir şeyin arkası kesilmeyen bir hareket halinde bulunması. Balık akını, misafir akını.” anlamları diğer baskılarda da devam etmiş; 1983 baskısından itibaren kelimenin “Kalabalık bir şeyin arkası kesilmeyen bir geliş durumunda olması: Balık akını” anlamı ilk anlam olarak yer değiştirmiştir.

1929 tarihli Hakimiyeti Milliye gazetesinde *akın* sözcüğünün futbol terimi olarak kullanımı ilk kez tespit edilmiştir: *Oyun rüzgâr altında oynayan gençlerin ilk akınları mütesanit oynayan muhafız takımı karşısında eridikten sonra hakimiyet tamamile kırmızı fanilalılara geçti.* (Hakimiyet-i Milliye, 09.04.1929, 2. s.)

Türkçe Sözlük’ün 1974 baskısında da ilk kez *Akın yapmak* “özellikle futbolda karşı sahaya doğru toplu halde gitmek.” açıklaması *akın* maddesine dahil edilmiştir. Bugün Türkiye Türkçesinde 11. yüzyıldaki “sel, yağmur suyu” anlamıyla Türkçe Sözlük’te yer almadığı görülür. Derleme Sözlüğü’nde ayrıca *akın* sözcüğünün “ekin, harmandan alınan buğday; zayıf, cılız, kuru, sıska” anlamları da kayıtlıdır (Derleme Sözlüğü I: 151).

2. Akıncı

Akıncı kelimesi Eski Türkçede *akınçu* / *akunçı* şekilleri ile mevcuttur. Bugün ötümlüleşmiş şekliyle mevcut olan kelime *ak-* “akmak” < *akın* “akın, sel; baskın” < *akınçı* (Clouston, 1972: 88; Tekin 2003: 362) şeklinde tahlil edilir. *ak-* eylemine getirilen eylemden ad yapma eki *-(i)n* ve addan ad yapma eki *+çI* ekleri ile türemiş olan *akunçı* / *akınçu* kelimesi, ilk kez “akıncı, baskıncı” anlamıyla Taryat ve İh Biçigt yazıtlarında unvan adında yer alır: **akınçu alp bilge çigşi** (Taryat Y., K. 1.), **akunçı on başı** (İh Biçigt Y., 2.) (Şirin 2016: 204, 215). Divânü Lugati't-Türk'te *akınçı* “geceleyn düşmanı basan birlik” olarak açıklanır: *beg akınçı akıttı* (Ercilasun, 2015: 36, 68, 546). *Akınçı* sözcüğündeki bir işi sürekli yapan anlamında adlar türeten *+çI* ekinin ötümlüleştiği, Mukaddimetü'l-Edeb ve sonraki dönemlere ait metinlerde kelimenin **akıncı er peyveste gâret kılğaner** (Yüce, 1988: 40) cümlesindeki gibi *akıncı* çeviri yazısı ile gösterildiği dikkat çeker. Anadolu sahasında 14. yüzyıla ait Işk-nâme metninde *ki akıncı vü 'âşık 'âr bilmez* (Yüksel, 1965: 55) örneğinde yer alır.

Osmanlı Türkçesinde döneminde Meninski lügatinde *akıncı* (افنجي) excursor, aut excursores, velones “avcı, casus, çeteci” (Meninski, 1680: 343); Çağatay Türkçesinde Şeyh Süleyman Efendi Lügati'nde *akıncı* (افنجي) “keşfe me'mür, asker bölüğü, gâretger, istilâger, başı bozuk asker” şeklinde açıklanır (Şeyh Süleyman Efendi, 1882: 17). Kamus-ı Türkî'de “düşman mülküne çapul için hücum eden süvari askeri” açıklamalarıyla yer alır (Şemseddin Sami, 1900: 45).

17. yüzyıldan 20. yüzyılın başına değin anlam alanı genişleyen kelimeye bir de terim anlamı eklenmiştir. Kelimenin 1930'da Vakıf gazetesinde “ileri uç oyuncusu, forvet” karşılığında kullanıldığı görülür (Vakıf gazetesi, 08.03.1930, 7. s.). Türkçe Sözlük'ün 1945, 1955, 1959, 1966, 1969, 1974 baskılarında “düşman ülkelerine akın yapmaya çıkan kimse” anlamıyla yer alan *akıncı* sözcüğüne 1983, 1988, 1998 baskılarında “spor, görevi karşı tarafa top sürmek ve sayı yapmak olan ön sıradaki oyuncu, forvet” anlamının da eklendiği görülür. Timurtaş *akıncı* “cereyan, seyelân (coğr.)” sözcüğünü Uydurma Olan Uydurma Olmayan Yeni Kelimeler Sözlüğü'nde doğru türetilenler içerisinde sayar (Timurtaş, 1979: 71).

8. yüzyıldan 21. yüzyıla ulaşan kelimenin başka dillere de geçtiği Verintiler Sözlüğü'nde Macarca *akanczi* “akıncı başı”; Romence *achinçiü, echingiü* “akıncı, atlı asker”; Bulgarca *akinciya, yakinciya* “akıncı, saldırı sırasında yağma yapan düzensiz asker; haydut, çete üyesi”; Sırpça *akindzija, akindzije* “atlı asker, hafif süvari”; İtalyanca *acangi, alcangi, alcanzi* “atlı Türk askeri” örnekleriyle belirtilmiştir (Karaağaç, 2008: 16).

3. Akıntı

Akıntı kelimesi 11. yüzyılda *akındı* şekliyle mevcuttur. *Ak-* gibi dönüşlü biçimi olmayan fiillere eklenen *-(I)ntI* eki, *-n* eylemden eylem yapma eki ile *-tI* eylemden ad yapma ekinden oluşmuş birleşik bir ektir (Erdal, 1991: 339). Bu ek ile kılıntı adları türetilmektedir (Banguoğlu, 1995: 258). Parçalı ve sürekli kılışı gösteren *akıntı* sözcüğü ilk kez Divânü Lugati't-Türk'te **akındı suw** “akan su” örneği ile kayıtlıdır. 14. yüzyıla ait Kısas-ı Enbiyâ'da *akındı* “ırmak, akıntı”, 16. yüzyıla ait Yetim Dîvânı'nda da *kerteriz it tutup akındısını / göstere tâ belâgoz reh-güzerin* örneğinde “akıntı” anlamıyla yer alır (Küçük, 2013: 595; Aktaş, 1996: 65).

Meninski lügatinde *akındı* “akıntı, su akımı; *su akındısınca* suyun akışına göre” anlam ve örneğiyle kayıtlıdır (Meninski, 1680: 344). 17. yüzyıla ait Parigî’nin Söz Kitabı’nda *akındı corrente d’acqua* “su akışı”; *çay akındısı corrente di fiume* “nehir akıntısı”; *akınduya karşı dek yukarı alla riversa d’alto à basso* “yukarıdan aşağıya dökülen” şeklindedir (Kartallıoğlu, 2015: 150, 151, 288). Burada kelimenin son sesinin yuvarlaklaştığı *akındı* şekli de mevcuttur. Lehçe-i Osmanî’de *akındı* (اقتدى) “cerih, seri” şeklinde anlamlandırılır (Toparlı, 2000: 11). Kâmûs-ı Türkî’de *akıntı* şekli de verilmiştir. Burada “1. Bir cism-i mayî in mütemadiyen hareketi, seyelan. 2. Nehir veya deniz suyunun bir tarafa doğru cereyanı: Boğaziçi akıntısı 3. Bazı emrazda bir menfezden cerahat cereyanı, seyelan-ı muhati.” açıklaması ile yer alır. Kâmûs-ı Türkî’de kelimenin “hastalık sebebiyle vücuttan sıvı madde akması” anlamı dikkati çeker (Şemseddin Sami, 1900: 45).

Samipaşazade Sezai ve Ömer Seyfettin’in eserlerinde “görüş, akım, hareket” ve “bir şeyin kalabalık ve yoğun bir hâlde gelişi ya da gidışı” anlamlarıyla kullanılır:

Kaderin kendi sa’y ve gayretine terk ve teslim ettiği validesiyle hemşiresinin iaşesi için, birbirlerinden evvel nâil-i emel olmak sevda-yı hârîsanesiyle birbirlerini çiğneyerek meydan-ı menfaatte tehâcüm-i teveffuk olan insan akıntılarına girmiş ağraz-ı beşeriyenin iltica ettiği müzlim köşelere kadar sokulmuştu (Kerman, 2001:105).

Bu taklit cereyanı nergisîleri, veysîleri yetiştirmekte hamseler gibi zoraki iğlak numuneleri meydana getirmekte iken doğru duyan, yalnız kendi lisanını, kendi hayatını seven avam başka bir lisan konuşuyor, kendi muhitinden ayrılan bu tabiata muhalif akıntıya hiç ehemmiyet vermiyor... (Polat, 2016: 272).

Ayrıca insan topluluğunun hareketinin Ulus gazetesinde de örneği vardır:

Bu arada dışarıya en fazla seyyah gönderen ülkelerden birisi olan İngiltereden Deyi Meyi gazetesi de Türkofise yazdığı mektubta İngiliz seyyah akıntılarının istikametini yurdumuza çevirmek için bazı tekliflerde bulunmuştur (Ulus gazetesi, 26.02.1935). Bugün “düşünce hayatında akım, görüş, yöntem, cereyan” anlamlarıyla *akıntı* kelimesi kullanılmamaktadır.

1935 yılında Ulus gazetesinde yayımlanan Osmanlıcadan Türkçeye Karşılıklar Kılavuzunda cereyan ve seyelan sözcüklerine önerilen karşılıklar içinde yer alır: *Cereyan = Akım, yürüm, akıntı, gidiş, hareket* (Fr.) Courant, marche; *seyelan: Akıntı, akma* (Ulus gazetesi 29.04.1935: 2). Kelimenin bu dönemde kullanım alanının genişlediği görülür (Ulus gazetesi, 26.02.1935).

Sözcüğün Ermeniceye *akıntı*, *akındı* “deniz dibindeki akıntı”; Bulgarcaya *akıntıya* “akıntı, su yatağı”, *akış akarı* “akış yukarı; yokuş yukarı, dikine” şekilleri ile geçtiği bildirilir (Karaağaç, 2008: 16).

Kelimenin anlam alanının genişlediği Türkçe Sözlük’te “akma işi; havanın veya suyun herhangi bir yöne doğru yer değiştirmesi, akım, cereyan; eğiklik, eğim, meyil; çam türü ağaçlarda bulunan reçinenin eriyerek akması olayı; sıvı yapıştırıcıların ağaç yüzeylerine gereğinden çok sürülmesi ile oluşan durum; hastalık sebebiyle vücudun herhangi bir yerinden sulu madde akması” şeklinde verilen anlamlarda görülmektedir.

Derleme Sözlüğü'nde *akıntı* I “çağlayan, ırmak veya dereye suyun hızlı aktığı yer; meyil, suya akış imkânı veren eğim; yağmur ve kar suyu” *akıntı* II “çamsakızı, reçine” *akıntı* III “bir işin normal gidişi” *akıntı* IV “kadınlarda aybaşı olayı” maddeleri de yer alır (Derleme Sözlüğü I: 152).

4. Akar

Akar sözcüğü *ak-* eylem köküne geniş zaman sıfat fiili *-Ar* ekinin getirilmesi ile meydana gelmiştir. *-Ar* sıfat fiil eki, *akar* sözcüğünde olduğu gibi kalıcı adlar da türetir. Tietze “dere, ırmak” olarak anlam verdiği *akar* sözcüğü için “genişzaman fiil sıfatı” der (Tietze, 2002: 124). Eylemlerden nitelik veya bu niteliği taşıyan varlığı bildiren adlar yapan *-Ar* (Karaağaç, 2012: 303) *akar* sözcüğünde de donuklaşıp kalıcılaştırmıştır. *Akar* sözü tarihî metinlerde ilk kez 11. yüzyıla ait Satır-Arası Kuran Tercümesi'nde **akar** *arık* “akarsu, ırmak”, **akar** *ögüz* “akarsu”, **akar** *suw* “tufan” (Ata, 2004: 210); Kutadgu Bilig'de de *akar suw* tamlamalarında yer alır (Arat, 1999: 83, 145). Sözcük ilk kez isim unsuru olmadan 12-13. yüzyıllara ait olan Orta Asya Kur'an Tefsiri'nde **tağı akarlar** *kördi kim kümiş keriz kılıp ağıtmışlar* cümlesinde *akar* “kanal” anlamıyla tanılanır (Usta, 2002: 45). 1333-1334'te istinsah edilen Karahanlı Türkçesi Satır arası Kur'an Tercümesi'nde *akar suw*, *akar bulak*, *akar arık*, *akar mınar*, *akar bûstan*, *akar yul* (Ünlü, 2004: 298) kelime gruplarında; 13.-14. yüzyıllara ait Satırlı Tercümeli Fıkıh Kitabı'nda *su akarı asığ bolmaz* cümlesinde görülür (Karasoy, 2017: 172).

1343'te yazılan Kitâb-ı Mecmû Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî'de *akarsu* “akarsu”; Seyf-i Sarâyî'nin Gülistan Tercümesi'nde *akar su*, *akar teñiz* tamlamaları ile yer alırken 15. yüzyılda Kitâbu Bulgatü'l-Müştak fî Lügat'i-Türk ve'l-Kıfçak'ta *akar* “ırmak, çay” şekli ile yalnız kullanılır (Karamanlioğlu, 1989: 97, 118, 135, 141, 152; Toparlı-Vural-Karaatlı, 2003: 5). Osmanlı Türkçesinde 16. yüzyıla ait Vusûlî Divânî'nde *bahâr-ı hüsnüñ ey serv-i revânum bir akar şudur* (Taş, 2010: 191) ve Çağatay dönemi eserlerinden 16. yüzyılda Bâbüname'de *akar su* “akar su, akan su”; 17. yüzyıla ait Şecere-i Terâkime'de *akar çeşme* yapıları ile mevcuttur (Şen, 93: 34, 38, 173; Ölmez, 1996: 226-227). Meninski lügatinde *akar* “akan, akar” *akar su* “akan su, akış, nehir” olarak açıklanır (Meninski, 1680: 338). Tarama Sözlüğü'nde *akarca su* (*akar su*) şeklinde madde başı ile “akan su, ma-i cari” anlamı verilir (Tarama Sözlüğü I: 68). Kâmûs-ı Türkî'de “*akar* (اكار) Daima akan, cari, revan. *Akarsu* = Mâ'i câri, *akar yara* = Daima cerahat akan yara.” şeklinde açıklanır (Şemseddin Sami, 1900: 43). Lehçe-i Osmanî'de *akarsu*, *akar yara*, *akar yaş* madde başları yer almaktadır (Toparlı, 2000: 11).

1935'te Ulus gazetesinde yayımlanan Osmanlıcadan Türkçeye Karşılıklar Kılavuzu'nda revan kelimesine *akar* karşılığı verilmiştir (Ulus gazetesi, 29 Nisan 1935, s. 1). Derleme Sözlüğü'nde “ırmak, dere, çay, küçük akarsu.; çeşme, pınar, kaynak, su oluşu; çeşme yalağı; suni ipekli, âdi kumaş; daima akan çiban, sıracı, fistül; çağlayan; akıntılı yer; işleyen yara” anlamlarıyla yer alır (Derleme Sözlüğü I: 138-139).

5. Akarsu

ak- + (geniş zaman sıfat fiili) *-ar* + *su* olarak tahlil edilebilecek olan *akarsu* kelimesi birleşik bir sözcüktür. Geniş zaman sıfat fiili ekinin donuklaşması ile meydana gelen *akar* sözcüğü *su* adı ile birleşmiş; böylece *akarsu* birleşik adı oluşmuştur. Kelime en erken 11. yüzyılda Kutadgu Bilig'de de **akar suw** *teg ol bu tilin edgü söz* cümlesinde *akar suw* tamlamasında yer alır. 11-12. yüzyıllara

tarihlenen Karahanlı Türkçesi Satırarası Kuran Tercümesi'nde (Rylands nüshası) *ıdtımız olar üze aķar suwnı, çekürgeni* cümlesinde *aķar suw* şeklinde tamlama olarak “tufan” anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir (Ata, 2004: 28). Karahanlı Türkçesi Satırarası Kur'an Tercümesi'nde TİEM 73 köligesi tarılmış orun, *aķar suw, yem yemişi üküş* örneğinde yer alır (Ünlü, 2004: 219).

1343'te yazılan Kitâb-ı Mecmû Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî'de, Kitâb Fi'l- Fıkh'ta *aķar su* “ırmak” anlamıyla kullanılır (Toparlı-Vural-Karaatlı, 2003: 5). 13. yüzyılda İbn-i Mühenna Lügati'nde; 14. yüzyılda Seyf-i Sarâyî'nin Gülistan Tercümesi'nde ve 16. yüzyılda Çağatay dönemi eserlerinden Bâbüname'de *akar su* “akar su, akan su” şekliyle mevcuttur (Taymas, 1988: 9; Karamanlıoğlu, 1989: 97, 118, 135, 141, 152; şen, 93: 34, 38, 173). Anadolu sahasında ilk kez 12.-13. yüzyıllarda yazıldığı belirtilen Ta'bîr-nâme-i Muhyiddin Arabî Kudde Sirruhu'l-Te'âlâ'da *aķar şuya düşüp gerü selâmete çıķmak* örneğinde; ardından 14. yüzyılda şeyhoğlu Mustafa'nın Hurşid-nâme adlı eserinde *aķar şudan şuru vü aydan aru* ve aynı yüzyılda Eski Anadolu Türkçesine Ait Satır Arası İlk Kuran Tercümesi'nde *siz kendünjüzi dâyim şalacak mı şanursız bu dünyâda eminlik bile bostânlar içinde ve aķar şular içinde* cümle ve kelime gruplarında “akarsu, pınar” anlamlarıyla yer almaktadır (Ameda, 2018: 64; Ayan, 1979: 166; Küçük, 2014: 245). 17. yüzyılda Meninski sözlüğünde *akar* maddesinin içinde *akarsu* (اقرسو) fluens aqua “akan su, akış, nehir” (Meninski, 1680: 338); 1876'da Lehçe-i Osmanî'de *akarsu* (اقرسو) “mâ-i cârî, âb-ı revân, çay, mâ-i tâhir. Bir türlü elmas kılade.”; Kamus-ı Türkî'de *akar* maddesinin altında *akarsu* “mâ-i cârî” açıklamaları ile yer alır (şemseddin Sami, 1900: 43; Toparlı, 2000: 11).

1935'te Ulus gazetesinin “Osmanlıcadan Türkçeye Karşılıklar Kılavuzu” köşesinde “mai cari” kelimesine *akarsu* karşılığının verildiği tespit edilmiştir (Ulus gazetesi, 23.04.1935, 1. s.). *Akarsu*, Türkçe Sözlük'ün 1945 baskısında birleşik isim kaydıyla yalnız “Tek sıra elmas veya inciden gerdanlık.” anlamıyla yer alırken 1974'te itibaren ilk anlam olarak “Durgun olmayıp ark, dere çay gibi hep akıp giden su.” açıklaması eklenmiştir.

Derleme Sözlüğü'nde *akarsu* ayrıca “*akarsu* I altın veya gümüşten yapılmış bilezik; altın veya gümüş üzerine elmas işlemeli gerdanlık; inci ile işlenmiş bir baş süsü; *akarsu* II eskiden kullanılan bir çeşit kadın kumaşı” anlamlarıyla yer alır.

Sonuç

Akın sözcüğü kaydedilen ilk anlamını muhafaza etmekte, 11. yüzyılda Divânü Lugati't-Türk'te yer alan “sel, yağmur suyu” anlamıyla Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. *Akın* kelimesinin tespit edilen ilk anlamı “savaş”tan gelişen “sayı yapmak amacıyla karşı takımın sahasına doğru genellikle topluca girişilen hücum” anlamındaki offance karşılığının spor terimi olarak kullanıldığı belirlenmiştir.

Akıncı kelimesi 8. yüzyılda tespit edilen “akıncı, baskıncı” anlamını muhafaza etmiş; Türkiye Türkçesinde spor terimi olan “ileri uç oyuncusu” anlamını da kazanmıştır. Kelimenin yabancı dillere de “atlı asker, akıncı” gibi benzer anlamlarla geçtiği görülmektedir.

Akıntı kelimesi ilk kez 11. yüzyılda Divânü Lugati't-Türk'te “akan su” anlamıyla tespit edilmiştir. Daha sonraki yüzyıllarda benzer anlamlarla kullanıldığı ayrıca 19. yüzyılda “görüş, akım” manasıyla da eserlerde yer aldığı görülür. 20. yüzyılın başlarında Osmanlıca cereyan ve

seyelan kelimelerine karşılık olarak önerilir. Yabancı dillere “akıntı, akma işi” anlamı ile geçtiği de kaynaklarda mevcuttur.

Türkiye Türkçesinde “sıvı, likit” anlamıyla yer alan *akar* 11. yüzyılda bir tamlama içinde kullanılır. Türk dilinin tarihî dönemlerinde tek başına da kullanıldığı tespit edilmiştir. Osmanlıca revan kelimesine karşılık olarak önerildiği de kaynaklarda mevcuttur.

Türkiye Türkçesinde “yeryüzünde eğim boyunca sürekli veya zaman zaman akan su” anlamıyla sık kullanılan *Akarsu* sözcüğü bu anlamını 11. yüzyıldan beri muhafaza etmiştir. Bununla birlikte, Türkçe Sözlük’te yer alan “tek sıra elmas veya inciden gerdanlık” karşılığında görüldüğü gibi anlam alanı genişlemiş; ayrıca Osmanlıca mai cari kelimesine karşılık olarak önerilmiştir.

Kaynaklar

- Aktaş, Ali (1996). *Yetim Divânı, İnceleme – Metin*. Yüksek Lisans tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Ameda, Marsida (2018). *Ta 'bîr-nâme-i Muhyiddin 'Arabî Kıddise Sirruhu 'l-Te'âlâ (1-25. sayfalar) Transkripsiyon-Dizin*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Arat, Reşit Rahmeti (1999). *Kutadgu Bilig I Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ata, Aysu (2004). *Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası-Giriş-Metin-Notlar-Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ayan, Hüseyin (1979). *Şeyhoğlu Mustafa Hurşîd-nâme (Hurşid ü Feraşşâd), İnceleme-Metin-Sözlük- Konu Dizini*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Bakır, Abdullah (2008). *Yazıcızâde 'Alî'nin Selçuk-nâme İsimli Eserinin Edisyon Kritiği Giriş – Metin – Dizin*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Banguoğlu, Tahsin (1995). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- “Bayramda Futbol Temasları”, *Vakit gazetesi*, 08.03.1930, s. 7.
- Clauson, Sir Gerard (1972). *An Etymological Dictionary Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford.
- Devrez, Ceyda Özcan (2019). *11-17. Yüzyıl Orta Asya Türkçesinin Söz Varlığı*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- “Dünkü Kupa Maçını Gençler Birliği Kazandı”. *Hakimiyeti Milliye gazetesi*. 09.04.1929, s. 2.
- Ercilasun, Ahmet Bican ve Ziyat Akkoyunlu (2015). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânı Lugâti't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erdal, Marcel (1991). *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Karaağaç, Günay (2012). *Türkçe Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karamanlıoğlu, Fehmi (1989). *Seyf-i Sarâyî Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistan bi't-Türkî)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Karasoy, Yakup (2017). *Satıraltı Tercümeli Fıkıh Kitabı İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbası*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kerman, Zeynep (2001). *Samipaşazade Sezai Bütün Eserleri I-II, Küçük Şeyler, "Hiç"*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Küçük, Murat (2014). *Eski Anadolu Türkçesine Ait Satır Arası İlk Kur'an Tercümesi (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Meninski, F. M. (1680). *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae-Arabicea-Persicea*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- "Osmanlıcadan Türkçeye Karşılıklar Kılavuzu", *Ulus gazetesi*, 31.03.1935, s. 1.
- "Osmanlıcadan Türkçeye Karşılıklar Kılavuzu No: 30", *Ulus gazetesi*, 23.04.1935, s. 1.
- "Osmanlıcadan Türkçeye Karşılıklar Kılavuzu N. 36", *Ulus gazetesi*, 29 Nisan 1935, s. 1.
- "Osmanlıcadan Türkçeye Karşılıklar Kılavuzu No. 36", *Ulus gazetesi*, 29.04.1935, 2 s.
- Ölmez, Zuhal Kargı (1996). *Ebulgazi Bahadır Han Şecere-i Terākime (Türkmenlerin Soykütüğü)*. Ankara: Simurg.
- Polat, Nazım Hikmet (2016). *Ömer Seyfettin Bütün Nesirleri (Fıkralar, Makaleler, Mektuplar ve Çeviriler), "Yeni Lisan ve Bir İstimzâc – I Eski Lisan ve Menşei"*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şemseddin Sami (1317). *Kâmûs-i Türkî*. İstanbul: İkdam matbaası.
- Şen, Mesut (1993). *Zahirüddin Muhammed Bâbur, Bâburname, Giriş – Metin – (Kâbil ve Hindistan Bölümleri) – Açıklamalı Dizin*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Şeyh Süleyman Efendi (1298). *Lugat-i Çağatay ve Türki-yi Osmanî*. C. 1, İstanbul: Mehran Matbaası.
- Şirin, Hatice (2016). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Taş, Hakan (2015). *Vusûlî Dîvânı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Taymas, Abdullah Battal (1988). *İbni Mühenna Lugati*. Ankara.
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. İstanbul-Wien: Simurg Yayınları.
- Timurtaş, Faruk Kadri (1979). *Uydurma Olan ve Uydurma Olmayan Yeni Kelimeler Sözlüğü*. İstanbul: Umur Kitapçılık.
- Toparlı, Recep (2000). *Ahmet Vefik Paşa Lehçe-i Osmânî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Toparlı, Recep vd. (2003). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- "Turizm İçin Konuşmalar İlerliyor, Yurda Seyyah Getirmek Para Getirmek Demektir". *Ulus gazetesi*. 26.02.1935. 1 s.

- Türkçe Sözlük*. 1945, 1955, 1959, 1966, 1969, 1974, 1983, 1988, 1998, 2005 bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*. C. 1, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Usta, Halil İbrahim ve Amanoğlu, Ebulfeyz (2002). *A. K. Borovkov Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII.-XIII. Yüzyıllar)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünlü, Suat (2004). *Karahanlı Türkçesi Satırarası Kuran Tercümesi (TIEM 235v/3-450r7) (Giriş-Metin-İnceleme-Analitik Dizin)*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Vural, Ramazan (2019). *Dürrî Ahmed Efendi Divanı (İnceleme-Metin)*. Dalı Yüksek Lisans Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi.
- Yavuz Kemal (2007). *Gülşehri'nin Mantıku't-Tayrı (Gülşen-nâme) Metin ve Aktarma*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yılmaz, Emine ve Nurettin Demir (2003). *Talat Tekin Makaleler 1*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Yetiş, Kazım (2017). *Ahmet Midhat Efendi Gürcü Kızı Yahut İntikam (Kitab-ı Rabi Prences Heleni)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yüce, Nuri (1988). *Mukaddimetü'l-Edeb Hvârizm Türkçesi ile Tercümeli Şuşter Nüshası Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yüksel, Sedit (1965). *Mehmed Işk-nâme (İnceleme-Metin)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.